

**A DIÓSGYŐRI VÁR ÉS KÖRNYÉKÉNEK ÁBRÁZOLÁSA
1719-BŐL BÉL MÁTYÁS KÉZIRATOS HAGYATÉKÁBAN
(Aszalay Ferenc – Adatok a nemesi értelmiség művelődéstörténetéhez)**

GYULAI ÉVA

Czeglédy Ilona, a diósgyőri vár ásató régésze „A diósgyőri vár” című 1988-ban megjelent munkájában¹ 1758-as évszámmal közli a várról készült legkorábbi rajzos ábrázolást, Haezel Hugo szervita pater „Delineatio”-ját. Szelestei N. László Bél Mátyás-katalógusa azonban VI–VII. tábláján – 1984-ben – egy ennél korábbi rajzot publikál a Bél-hagyaték legjellemzőbb, legérdekesebb lapjait idéző illusztrációk között.² Ennek az ábrázolásnak közelebbi vizsgálata, publikussá tétele azért is indokolt, mivel a Miskolcra, illetve Borsod vármegyére vonatkozó Bél Mátyás-leírások nem jelentek meg nyomtatásban, így az eredeti kéziratok régiókra vonatkozó részei különleges forrásértékkel bírnak, jelentőségük felértékelődik a történeti kutatás számára.

Az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár Batthyány Gyűjteményében őrzött rajz nemcsak viszonylag korai volta miatt tarthat érdeklődésünkre számot, hanem, mert készítőjét, készítésének körülményeit is ismerthetjük, s ezzel Bél Mátyás szerkesztői, tudományszervezői munkájához is adatokat szolgáltatathatunk.

A diósgyőri várról és környékéről szerkesztett rajzot és a kísérő latin nyelvű leírást az alábbi, latin eredetiben íródott levéllel együtt őrzi a Főszékesegyházi Könyvtár Bél-hagyatéka³ (1. kép).

„Igen jeles, nagytiszteletű és tudós Férfiú, nekem egyedüli nagyrabecsülésemmel tisztelendő Uram! Előbb a vármegyei főrendek és küldöttek jelenlegi, itt Pozsonyban tartózkodó nagyméltóságú küldöttségében viselt követi feladataim – melyekkel Borsod vármegyének vagyok elköltelezve – utóbb a negyedik hete tartó évenként visszatérő podagrám/csúzom akadályozott meg, hogy szándékom ellenére sem tudtam üdvözölni Uraságod hajlékát gyakrabban. S vajon nem nyomom-e most is teljes súlyommal a betegágyat, mégis Bécsbe készülök, méltóztassék ezért megbocsátani nekem, hogy kötelességeimtől ismét távol vagyok, hiszen kiváló Uraságod – mint a haza és a tudomány körül érdemeket szerzett polgár – iránt minden igyekezetemmel jóakarattal viseltetek, nem-különben vagyok kész és elhatározott feladataimra jóindulatát elnyerendő. Diós-Győr várának az alábbi meglehetősen ügyetlen művésziességgel megszerkesztett s más elfoglaltságaim miatt nem kidolgozott és nem tisztázatban elkészített rajzát, mellékelt leírásával együtt küldöm kiváló Uraságodnak. A királyi – helyesebben – a koronajóságok elidegenítését tiltó Ulászló király 7. törvénye 3. és 4. cikkelyének⁴ megérné a fáradságot utananézni a törvénykönyvben, valamint annak is a nádorok jegyzékében, vajon Perényi nádor Imre volt-e⁵. Különben nem szégyenlem, ha helyesbítenek. Borsod vármegye földrajzi térképét és mindazt, amiről szükségét éreztem megemlékezni, valamint hazánk tudatlan vagy kevésbé képzett egyéneinek kielégítésére szolgáló megörö-

1. Czeglédy Ilona: A diósgyőri vár, Bp. 1988. II. tábla
2. Szelestei N. László: Bél Mátyás kéziratoshagyatékának katalógusa, Bp. 1984. VI–VII. tábla.
3. Főszékesegyházi Könyvtár, Esztergom (továbbiakban: FŐSZÉKESEGYH. K.) Rex. II. h. 27.
4. Helyesen: VII. törvény 3. tc. 8. paragrafus. A törvény szövege: Bona et proventus ad Coronam pertinentia recensentur. 8. Nec non castra Munkacs et Diósgyőr. Corpus Juris Hungarici, Budae. 1779.
5. Helyesen: Perényi Gábor

Clarissime Rome, ac Doctissime Viri,
 Dominus mihi Angliæ officium colat.
 Publica, in moderata Dominorum Porcorum et Nunciosum (Comita-
 rum) Excelsa Depuratione Regia oblegari, nisi mania,
 quibus Inquisito Comitatu Borsodienis, obligatus sum, hinc
 Pozsony, prima sine obstaculo, de qua à gravata curia
 Borsodiana, amplexaria ferre potest, quo minus potest
 curia dehi de qua nunc preparatis lanti Clarissime Dom-
 nationis Vestrae Salutaris, non nisi gravis, infirmitas
 Sola totius Corporis moti, viciniam contending, pro
 nunc officii istius de qua, dignetur veniam mihi, seorsum
 in Clarissimam Dnem Vestram velut ostium de Rebus et
 de Literaria materia Civem, ut omni studio affectus, ita
 ad gratiam complacendi officia prompta et parato, indel-
 gibilis Deliberationem Castri Diosfordi cum Rebus et
 academia Minerva, ob alia directione, nunc, nisi expediat
 nec in purum sumpta, continuata deponere, mitto Clari-
 ssimam Dominationi Vestrae. Reclamatione Regiorum, aut de-
 rectione Coronationum ab alienationem, hinc 3. et 4. de
 culos Ulad Regi Decretis 7. et an. Encensu, sunt Plecti-
 mus Pereny, in Corpore Decretorum et Cavallio Palatinio,
 opera istum est inveniunt, sicut corrigi non erat.

Georgius

1. kép. Aszalay Ferenc levele Bél Mátyáshoz, 1719. nov. 14.
 Főszékesegyházi Könyvtár, Esztergom Rex. II. h. 27.

kítésre érdemes dolgokat, miután Isten segédelmével Bécsből hazatértek, nem késlekedem össze-
 írni és kiváló Uraságotnak még Karácsony előtt megküldeni ide Pozsonyba. Egyébiránt kölcsö-
 nös nagyrabecsüléssel ajánlom magamat és kiváló Uraságotat az Isteni Gondviselésnek és a
 bölcseket vezérlő Szentlélek irtalma alá.

1719. november 14. Pozsony

Kiváló, nagytiszteletű és tudós Uraságotnak örök tisztelője és készséges szolgája:

Aszalay Ferenc"

A levelet Pozsonyból keltezte és Pozsonyba küldte Bél Mátyásnak szerzője, Asza-
 lay Ferenc miskolci illetőségű nemesember, aki tipikus észak-magyarországi protestáns
 nemesi értelmiségi pályát fut be Borsod vármegyében. Családjá 1625-ben szerez címe-
 res nemeslevelet szendrői melléknévvél⁶, a címer leírása: kék pajzsban zöld halmon griff
 jobbában kárdot, baljában török fejet tart. Sisakdísz: a griff, takarók, kék-arany,
 vörös-ézüst.⁷ Nagy Iván nemesi lexikona éppen Aszalay Ferenc pecsétje nyomán közli

6. Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel, Pest 1858. 71.

7. Kempelen: Magyar nemes családok, Bp. 1911. I. 173.

a család címerének rajzát (2. kép). A török elleni harcokban érdemeket szerzett család a török kiűzése után a vármegyei közélet aktív részese lesz Borsodban. Aszalay Ferenc működése előtt a család legnagyobb tekintélyű tagja Aszalay András, aki a török háborúk végén többször is képviseli megyéjét a kassai generálisoknál⁸ de ő képviseli Borsodot a Thököly által összehívott tanácskozáson is 1683-ban.⁹ Nemkülönb az, aki Bécsben a Neoaquistica Commissio, az „újszerzeményi bizottság” előtt fellép birtokostársai érdekében 1697 tavaszán.¹⁰ Aszalay András a 18. század legelején a miskolci Kötél-könyv bejegyzése szerint a város közepén 2+2+2 1/2 fundust bír, a hozzátartozó – ugyancsak többszörös – pertinenciákkal.¹¹ A ház és a tekintélyes telekbirtok mellett természetesen szőlője is van a városban. Nemessége, miskolci birtokossága az alapja a követi megbízásoknak, Aszalay Andrást kétszer is megválasztják alispánnak,¹² s ebben a minőségében sokat tesz a török háborúk utáni közrend és közbiztonság helyreállításában Miskolcon.

A családban ifjabb rokona, Aszalay Ferenc követi elődjét (nagybátyját?) a közélet, a politika színterén. A század legelején (1702 körül) még csak szőlőbirtokáról tudunk Miskolcon, s ennek megszerzési módja utal a fiatal református nemes ambícióira, hiszen a Kötél-könyv adata szerint a Bábonyi-bércen lévő 6 kapás nagyságú kis szőlő nem öröklött birtoka, hanem egy pallag szőlőből íratja azt magára.¹³ Ugyanebben az időben – bár még a telek- és háztulajdonosok között nem szerepel a Kötél-könyvben – a főutca legtekintélyesebb házára vonatkozó okleveles iratokat Aszalay Ferenc mutatja be a város tanácsa előtt. A Hevessy–Dőry kúria telkéről van szó, a birtoklásról közelebit azonban nem árul el a levéltári forrás.¹⁴ Az 1725-ös nemesi összeírás már a főutca (Derék vagy Piac utca) háztulajdonosai között említi,¹⁵ s ugyanitt lakik özvegye és fia 1754–55-ben is a nemesi összeírás szerint.¹⁶

Aszalay Ferenc politikai pályája azonban – miután valószínűleg az észak-magyarországi protestáns nemesség szokásos skóláit, elsősorban a pataki kollégiumot kijárta – nem a vármegyénél indult, hanem az országos politikában. Igen fiatalon, talán 20 és 30 éves kora között fontos tisztséget kap a Rákóczi-szabadságharcban. A szécsényi országgyűlés után kiteljesedő fejedelmi kancelláriában Aszalay Ferenc már a kezdetektől a katonai ügyek titkára, s a titkárok létszámának megnövekedése után is közösen

2. kép.
A szendrői Aszalay
család címere
Aszalay Ferenc pecsétje
nyomán Nagy Iván után

8. Borovszky Samu: Borsod vármegye története, Bp. 1909. 393. l.

9. Uo. 398.

10. Uo. 405.

11. A miskolci Kötélkönyv, szerk. Tóth Péter, Miskolc, 1986. (Tov.: KÖTELK.)

12. Brósz Károly: Egy év Miskolcz város zivataros múltjából in: A Miskolci Polgári Iskola Értesítője, 1879.

13. KÖTELK. 81. l.

14. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár (Tov. B. M. L. T.) IV. 1501/b. 113. Spec. XXX. No. 2.

15. Országos Levéltár Urb. et conscr. fasc. 5. No. 5. Idézi: Borovszky: Borsod vármegye története II. rész I–V. Kézirat a B. M. L. T.-ban: Borovszky-hagyaték, számozatlan iratok csomója (Tov.: BOROVSZKY LT.)

16. Országos Levéltár Neo. Reg. Acta Fasc. 1165. No. 2–3. Az összeírást idézi: dr. Illés János: Az 1754–55-ki országos nemesi összeírás. Családtörténeti Értesítő I. k. 1899. 240.

viszi a „cancellaria bellica” ügyeit titkártársával Ráti Gergellyel. Ezek a „titkárok, az egyre differenciálódó végrehajtó hatalom egyes ágainak látható képviselői, részben még a fejedelem magánalkalmazottai, ugyanakkor viszont már az ország tisztviselői . . . valamennyien köznemesek, műveltségük, világnézetük lényegében egységes, odaadó támogatói a fejedelem központosító törekvéseinek, a centralisztikus nemzeti államhatalom kiépítésének . . . A titkár részt vesz a fejedelmi tanács, a gazdasági tanács vagy más kormányzati szervek ülésén, a dolgokhoz érdemben is hozzászólhat, nemegyszer önálló bizalmi feladatok elvégzésére kap megbízást, s kezében van az adminisztratív végrehajtás (a fejedelmi pecsétet is ő kezeli). Munkakörük és rangjuk emelkedését tükrözi, hogy fizetésüket évi 500 Ft-ról 1707-ben 700 Ft-ra emelik” – írja a titkárok működéséről Benda Kálmán és Maksay Ferenc.¹⁷

A fejedelmi kancellárián köt életre szóló barátságot Ráday Pállal, akivel a közös politikai múlton kívül a szabadságharc bukása után vallási közösségük, a református vallás és annak egyháza is összeköti. Erről a barátságról és a református egyházért tett közös munkálkodásukról árulkodik a budapesti Ráday Levéltárban őrzött több Ráday Pálnak szóló Aszalay-levél. Ezek elsőbbsike közvetlenül a szabadságharc bukása után született. A fejedelmi titkár a bujdosókkal tart, és Lembergből (korabeli magyar nevén Ilyvből) tudósítja Ráday Pált arról, hogy a cár az ukrajnai Karkov uradalmat ajánlotta fel a menekülőknél.¹⁸ A többi levélben főként a református egyház ügyeiben ír Aszalay barátjának az 1720-as években, nemegyszer elkeseredve az egyház ügyei iránt mutatott érdektelenségek miatt. 1725-ben így fakad ki a karitatív és az egyházi szükségletekre kért adakozások sikertelensége miatt: „Ezen a földön én már tellyességgel beléholtam a dolgokba, minden ember abstrahallya (kivonja) magát, írhatom többire, csak magam maradtam . . . A míg Isten nekem ad, tovább sem vonom meg adakozódástul kezemet, de bizony szívem fáj belé, hogy nem tsak pironkodom és fáradozom az subsidium (támogatás-adakozás) szerzésében, hanem elejitül fogva sokaknál többet adtam, mint ha ezen a földön tsak engemet illetnének és nem másokat a dolgok. Akárkivel számot vetek is szégyenben nem maradok, azon folyül pedig maga jól tudgya kegyelmed, az magam költségen is eleget szolgáltam s Nemes Vármegeye által rendelt Diurnumomat (napidíjamat) is arra fordítottam nagyobb részént.”¹⁹

A levelekből az egyház és a vármegye közügyei mellett Aszalay személyes sorsa is felsejlik, megtudjuk, hogy szülei Tarcalon élnek, s ő maga is hegyaljai szőlőbirtokosként jó ízüvé vált óborára hibába várja a hollandiai aranyat hozó külföldi kupecet vagy a jó pénzzel jövő polyák kereskedőt.²⁰ Ezekből a levelekből tudjuk meg, hogy miskolci, hegyaljai birtokán felül Pest megyében is birtokos, Rádaynak hévíz-györki jobbágyszeről, almási és kókai jószágairól írván.²¹ A Pest megyei birtoklást erősíti az az adat is, amely szerint Aszalay Ferenc tótalmási lakos nemességét 1720. évben hirdették ki Pest megyében.²² Egészségi állapotára nemcsak Bél Mátyásnak, hanem Rádaynak is panasz-kodik, orvosi látéletet is megszegényítő szemléletességgel írja le testi bajait: „Régulta tsak az ágyam fenekét nyomtam mind a köszvénynek olykor elő kerülése, de leg inkább az Fő szédelésnek tsak nem minden harmadik napon meg ujjulása miatt, s olly mértékben is volt gyakorta rajtam, hogy szemeimmel sem láthattam úgy mint kellett volna, már miolta a bal lábam fejín is a cephalicát (főért) meg nyittattam és alkalmas vért ki vettem (a jobb lábamon való

17. Benda Kálmán–Maksay Ferenc: Rákóczi fejedelmi kancelláriája. In: Ráday Pál iratai II. kötet 1707–1708. Bp. 1961. 15–16. l.

18. Aszalay Ferenc levele Ráday Pálhoz, Ilyvó 1711. júl. 3. Ráday Gyűjtemény Budapest, Ráday család lt. A. I. c. 3185. (Tov. RÁDAY GY.) IV. C/1. 32. szám

19. Aszalay Ferenc levele Ráday Pálhoz, Miskolc, 1725. ápr. 12. RÁDAY GY. IV. c/2–1. 10. szám

20. Uo. 7. szám

21. Uo. 8. szám

22. Kempelen: Magyar nemes családok, Bp. 1911. 173.

cephalica érnek meg vágása keveset használván) in ipso aequinocitio moderno (a jelenlegi napégyenlőség idején) jobban vagyok.”²³

Aszalay Ferenc közéleti működésének fő színtere azonban nem az egyház – amelynek ügyeit sokszor csak járulékosan intézi utazásai során – hanem a vármegye. Mint láttuk, ebben már családi hagyományokat követett, s az országos politikától kényszerűen visszautzétván a Rákóczi-szabadságharc után a vármegyébe vonult vissza. A fejedelmi kancellárián szerzett ismeretei, tapasztalata nagy segítségére lehettek a vármegyei politikában is. Itt 1715-ben tűnik fel, rögtön olyan megbízatásban, mely komolyabb ismereteket és diplomáciai felkészültséget feltételez: Borsod vármegye – királyi utasításra – Esztergom megye összeírását bízta másodmagával rá.²⁴ 1717-ben már helyettes alispán Borsodban. A következő évben pedig ismét bekapcsolódik az országos politikába, amikor Borsod vármegye követeként ott van Pozsonyban a Pragmatica Sanctio törvénybe iktatásánál, s erről jelentést is tesz a vármegye közgyűlésén.²⁶ A következő két évben ismét ő az országgyűlési követ.

1719-ben második követsége idején írja Aszalay Pozsonyban a Bél Mátyásnak szóló levelet, s ennek adatait összevetve a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárban őrzött követi jelentésével közelebb jutunk a levél születésének körülményeihez. A követi jelentés szerint²⁷ november 11-én lett vége a „Posoni felséges Deputationak”, s követek a következő napot az akták rendezésére szánták, majd 13-án a vármegye nevében elbúcsúztak a nádortól és a főispántól.

„Die 14. 9-bris Indultam Bécsbe”²⁸ – írja jelentésében Aszalay, hogy a vármegye ügyeit intézze. Ez a nap a dátuma a Bél Mátyásnak szóló levélnek is, melyben említi is Bécsbe indulását (Viennam contendens). A követi jelentés megmagyarázza, hogy miért volt kénytelen Aszalay levélben eljuttatni küldeményét helybe Bélhez, hiszen kitűnik, hogy az országgyűlés befejezése és bécsi útja között csak két napja maradt Pozsonyban. Talán ez a véletlen őrizte meg számunkra a levélhez csatolt rajzot is.

Aszalay leveléből kitűnik, hogy személyesen is ismerte Bél Mátyást, s az ő felkérésére készítette el az alább ismertető rajzot és leírást, s levélből tudjuk, hogy a készülő vármegyeleíráshoz újabb adalékokkal is kívánt a pozsonyi tudósnek szolgálni, köztük Borsod vármegye geographica tabula-jával, térképével is. Sajnos, ez a küldemény elveszett vagy lappang valahol.

Aszalayt, a tehetséges, országos politikai múlttal rendelkező, egykor a fejedelem kancelláriai titkáráként működött művelt nemest valószínűleg jó barátja, egyházi küzdőtársa és osztályostársa, Ráday Pál ismertette össze Bél Mátyással, hiszen Rádayt szoros barátság kötötte Bél Mátyáshoz, aki a Notitia Hungariae kéziratát el is küldte Rádaynak, s annak kiegészítését fel is használta művében.²⁹ „Bél patricius polgári környezete és hivatalnokok mellett azoknak a köznemeseknek körében érezte leginkább otthon magát, akiknek falvait és iskoláit fiatalkorában látogatta. Valóban egy Ráday Pálhoz hasonló nagyságrendű és műveltségű köznemes szőlhatott leginkább hozzá . . . munkáihoz, s a hozzá hasonlóknak lehetnek leginkább, akik az 1740–41-i országgyűlés idején naponta fölkeresték a tudós papot pozsonyi lakásán – tudományos, vallás-politikai, talán gazdasági kérdésekről is diputálva vele” – írja Tarnai Andor Bél Mátyás

23. RÁDAY Gy. IV. c/2–1. 8. szám

24. Borsod vármegyei jegyzőkönyvei XVIII. k. l. 135–162. idézi: BOROVSZKY LT.

25. Uo. 2. 752.

26. Uo. XIX. k. 707.

27. B. M. L. T. IV. 501/b. Act. Pol. Mat. V. fasc. 11. 459.

28. Uo.

29. Tarnai Andor: Bél Mátyás (1684–1749). In: Bél Mátyás: Hungáriából Magyarország felé, s Bp. 1984. 25.

30. Uo.

EPIMETRA.

I.

De Re Vestiaria Hungarorum.

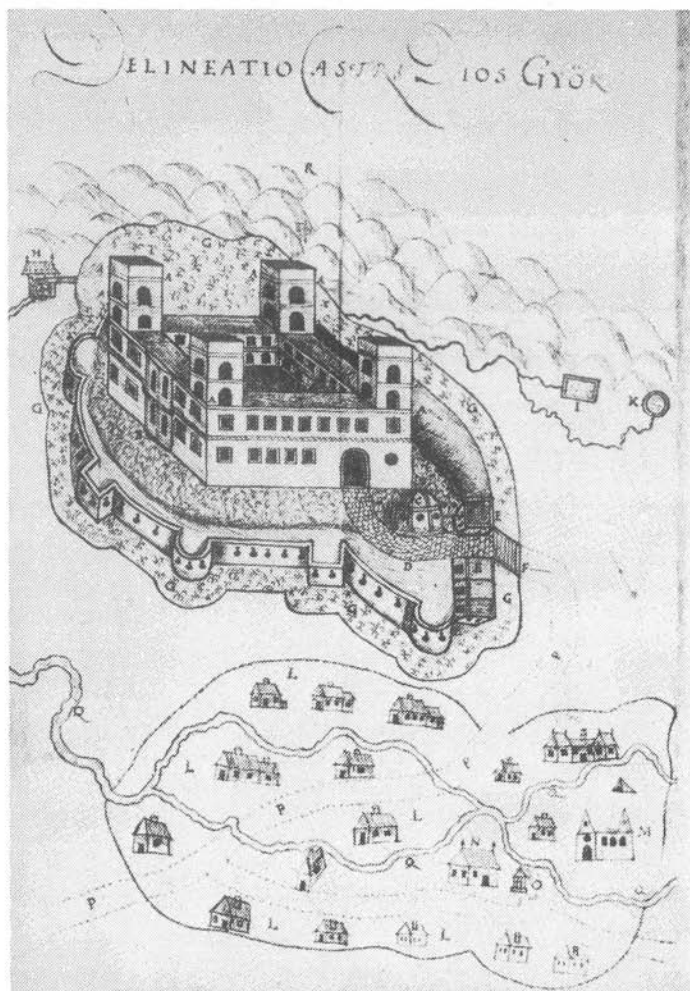
Non lingua tantum, sed amictus etiam ratione, discreti sunt a gentibus Europæ reliquis, Hungari. Disquirimus de eorum vestibus, antiquis non minus, quam recentioribus, et quæ siue commoda habeant, siue incommoda, expromimus. **Quod** ut ep fieri queat expeditius, sexus utriusque et ordinum omnium icones, quam scitissime ut incisas, dabimus: cuius opellæ specimen, *Nobilis hic, quem vides, Adulescens Hungarus, exhibebit.*

Ecc 2

Nempe

3. kép. Nemes ifjú Pozsonyban – 1723. Mikoviny Sámuel metszete;
Bél Mátyás: Prodomus, Nürnberg, 1723. 203.

4. kép. Aszalay Ferenc tollrajza a diósgyőri várról – 1719.

Főszékesegyházi Könyvtár Esztergom,

Rex. II. h. 27. Mérete: 340 × 220 mm (Fotó: Gink Károly)

pozsonyi „udvaráról”, ill. Bél és Ráday kapcsolatáról.³⁰ Ehhez a tudósi körhöz kapcsolódott szolgálataival a miskolci nemes ifjú, Aszalay Ferenc is, aki vármegyei szolgálatait, követi tevékenységét felhasználta arra is, hogy megyéje történeti-földrajzi adatait felkutatván rajzos leírást készítsen kora legnagyobb szabású tudományos vállalkozásához. Személyében az észak-magyarországi protestáns iskolákban nevelkedett birtokos nemes értelmiségi figyelemre méltó alakját tisztelhetjük, aki pályája elején értelmiségi pályán, foglalkozásából származó jövedelemből teremtett egzisztenciát, ill. egészítette ki csekély birtokainak jövedelmét. A vármegye szolgálatában pedig – szintén nemegyszer jövedelemért – teljesített hivatalai mellett valódi intellektuális elkötelezettséggel

fordult szűkebb hazája felé, hogy kora tudományos igényének megfelelően segítse Bél Mátyást korszakos alkotásában (3. kép).

Aszalay Ferenc rajza és leírása (4. kép) fontos történeti adalék a vár 18. századi állapotáról. A várat és történetét Aszalay latin nyelven írja le a pozsonyi tudósnak: „CASTRUM Diós Győr, á Maria Regina, subter praealtis Montibus, BIKK, ob nimiam Fagorum copiam ita vulgo apellatis, super petroso monticulo, in quadrangulari Figura, quatuor angularibus turribus erectum, ac tandem per gloriosum Matthiam Regem Corvinum exornatum, in moderna desolatione sua, uti delienatum est conspicitur: Cui ejusdem itidem nominis Oppidum, decurrenti per medium fluvio Szinyva, piscibus potissimum auratis truttis abundante, et limpidissimo subjaacet. Olim circumambulacra in pinnis Palatiorum et in lateribus turrium ex eleganter fabrefactis lapidibus structa, ferreis circumquaque clatris deauratis superbiebant. Templum ornatissimo opere factum, duplicatum superius et inferius, in ejusdem lateris meditullio, quod orientem spectat, visitur. Puteum habet optimae et frigidissimae aquae vivae, ex ipsis lapidibus excavatum. Extra pomaeria castris, quamvis cum primis in circumducto Fossato, plurimi existant serpentes et venenata repentia, intra tamen Portam, tantominus, in fornicibus, cellariis, et quibusvis aliis aedificiis, non modo nulla reperiuntur, sed etiam illata actutum crepant. Aura ibi est saluberrima, noctu lusciniarum et canonarum plurimarum avicularum Orphea aemulantium concentus, subterlabentisque fluvii jucundum murmur, verno, aestivoque imo etiam aethumnali, denec asperitas boreae quiescit, temporibus, invitant genas ad svave obdormiendum, pariter tempus matutinum evigilantis eodem concentu excipit. Agrum habet fertilis glebae; Promontoria vero ad meridionalem plagam Solis jubare animata dignorum Iovis abaco vinorum feralia sunt; abundant praeterea delicatissimis Pomonae fructibus.

Balneum Reginae vulgo dictum, est pronunc sine ulla cura; quod ebullit ex radicibus petrosorum montium, habetque sibi vicinum ad triginta circiter passus, Fontem Sancti Georgii, versus occidentem, nullo alias per totum annum erumpentem e visceribus terrae, nisi prima lunatione Aprilis, qua crescente in tantum copiam limpidissimus tepidusque Fons excrescit, ut duos lapides molares defacile circumageret, decrescente vero eadem Luna, per totum decrescit, nullaque amplius aqua in alveo supermanet. Plurimis adversa valetudine affectis opitulatur, seu in alveo fiat balneatio, seu uti delicatiorum mos est, in ahenis calefacta aqua in cados effundatur.

Est hoc castrum, cum toto Dominio Peculium Sacrae Regni Coronae, cujusdem Bona sensu Articulorum 3. et 4. Uladislai Regis Decreti 7. abalienari nullo modo queunt; erant tamen ob publicas necessitates Palatino condam Hungariae Emerico Perényi et Consorti ejusdem Helenae Országh, pignori locatum, a quibus descendit successive per foemineam lineam ad Familiam Török de Ening, inde ad Familias Nyári de Bedeg et Baronum Haller de Hallerkő: recaptivatum nihilominus in possessionem Coronalem per Fiscum Regium ab Anno 1702. a Barone Samuele Haller, ac caeteris hypothecariis Possessoribus, ordinatio Juris processu, sub Divi Leopoldi Primi Caesaris et Regis Apostolici glorioso Regimine.

Erant aedificia, a temporibus Divorum Nationalium Regum diligenter custodita atque conservata, eousque, donec Michael condam Teleki principis condam Michaelis Apaffi Transylvanicae Militiae Generalis, sub civilibus Patriae motibus, Anno 1678. proditione Mosquetariorum capto Castro Sacra Vulcania celebrasset; ab isto tempore fornicato ubique opere adornata Palatia, continuis tempestatum inclementiis exposita, in rudus, collapsis fornicibus, praeter ea, quae inter duas turres Orientem respicientes, supranominatus Baro Samuel Haller scandulis contegi procuravit, transivere.

Litterae Alphabeticae in praemissa Delineatione designant sequentia: A. Circumambulacra ex fabrefactis lapidibus; B. Templum in latere Orientali anteriori parte prominens; C. Carcerem sub Arce; D. Lapidibus stratum viam in Arcem ducentem; E. Aedes Officialium Custodum Arcis, cum duabus Turribus secundum-secundum Portam erectis; F. Pontem; G. Fossatum cum palude; H. Molendinum; I. Balneum Reginae; K. Fontem S. Georgii; L. Oppidum; M. Templum desertum lapideum; N. Modernum Helveticae Confessionis addictorum Templum ligneum; O. Turriculum ligneam cum campana; P. Viam ex oppido Miskolcz in Oppidum Győr et Castrum; Q. Fluvium Szinyva; R. Montes ad meridiem et Occasum situs.³¹

31. *Aszalay Ferenc*: Delineatio Castris Diós-Győr cum brevi ejusdem historico-topographica descriptione (Diósgyőr váráról készült rajz, annak rövid történeti-topográfiai leírásával együtt). FŐSZÉKESEGYH. K. Rex. II. h. 27. A tollrajz mérete: 340x220 mm.

„Diósgyőr várának, melyet Mária királyné emeltetett az igen magas, a bükkfák nagy tömegéről közönségesen Bikknek nevezett hegység lábainál egy sziklás dombon négyszög alakban, négyszögletes tornyokkal, s melyet a dicsőséges Korvin Mátyás ékesített fel, jelenlegi elhagyatottságában – ahogy a rajz ábrázolja – mutatkozó külső képe. Mellette fekszik az azonos nevű mezőváros, ennek közepén folyik el a leginkább aranyos pisztrángokban bővelkedő és igen tiszta Szinyva folyó. Itt egykor remekműven megmunkált kövekből rakott, aranyozott vasrácsos körfolyosók hivalkodtak körben minden oldalon a palotatermek toronycsúcsain és a tornyok oldalain.

A keletre néző oldal közepén a legdíszesebb munkával készült templom fekszik fent és lent. A vár igen jó és hideg élővizes kúttal bír, melyet egyenesen a sziklából vájta ki. Jóllehet a vár gyümölcsöskertjein kívül, főként a körüllevő árokban igen sok kígyó és mérges csúszómászó leledzik, a kapun belül annál kevesebb van belőlük, s a boltozatos helyiségekben, pincékben és más épületekben nemcsak, hogy egy ilyen sem található, hanem bekerülvén a várba legottan el is pusztulnak. A levegő itt igen egészséges, s tavasszal, nyáron sőt még őszidőben is, amíg a fagyos szél zordsága nyugoszik, csalogányok és igen sok más énekes madárka Orpheusszal versenyre kelő zengedezése, alant pedig a rohanó folyó csobogása hívogatja éjszakánként lágy szenderegésre a pillákat, s ugyanilyen zengedezéssel serkenti a hajnal is az ébredezőket.³² Földje termékeny agyagos, s a déli fekvésű, a nap sugárzó fényétől éltetett szőlőhegyek pedig Jupitert asztalára méltó bort teremnek; ezeken túl a gyümölcsösök is bővelkednek a legfinomabb gyümölcsökben.

A népnyelven királynő fürdőjének mondott fürdő már minden gondozás híján van. Vize sziklás hegyek tövében buzog fel és mintegy 30 lépés távolságra nyugatra van tőle a Szent György-forrás, amely egész évben semmikor máskor nem tör elő a föld gyomrából, csak az első áprilisi újhajdtkor, s ahogyan a Hold növekszik, a kristálytisza és langyos forrás is akkora bőségűvé duzzad, hogy két malomkővet is könnyen hajt meg, s mikor a Hold fogyóban van, a forrás is teljesen elapad, s medrében semennyi víz nem marad. Vize igen sok megrokkant egészségű embernek van segítségére, akár a medrében folyik a fürdőzés, akár a kényesebbek szokása szerint úgy, hogy a rézüstökben felmelegített vizet kádakba öntik.

Ez a vár az egész uradalom jószágaival együtt a szent királyi koronáé, melynek javait Ulászló király 7. törvényének 3. és 4. cikkelye³³ értelmében semmi módon nem szabad elidegeníteni; közszükségek miatt egykor Magyarország nádorának Perényi Imrénének³⁴ és feleségének Ország Ilonának zálogba adták, akiktől leányágon örökösödés útján az enyingi Török családra száll, innen a Nyári Bedegh és hallerkői Haller bárók családjára, s a királyi kincstár a koronabirtokhoz 1702-től szerzi vissza Haller Sámuel bárótól és a többi zálogbirtokostól jogszerű eljárással, I. Lipót császár és apostoli király dicsőséges uralkodása alatt.

Az épületeket a nemzeti királyok uralkodásának ideje óta szorgalmasan vigyázták és megőrizték, mígnem a néhai Teleki Mihály, Apaffy Mihály néhai erdélyi fejedelem generálisa a honi polgárháborúk idején 1678-ban a muskétások árulása folytán a vár bevétele során Vulcanus istenségnek tüzes ünnepekkel áldozott,³⁵ s ezidőtől fogva a boltozással ékes palotatermek a viharok állandó kegyetlenségeinek kitéve – boltozatuk beomolván – rommá lettek, kivéve azokat a két torony közötti keletre néző boltozatos helyiségeket, melyeket a fent említett báró Haller Sámuel zindellyel befedtetett.

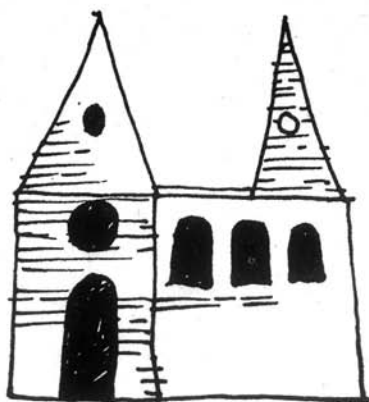
A mellékelt rajzon lévő betűk az alábbiakat jelölik: A. Faragott kövekből épített körfolyosók; B. Az elülső keleti oldalon kiszögellő templom; C. A vár alatti börtön; D. A várba vezető kövezett út; E. A vár hivatalos őrségének épülete; a kapu mellett felépített két toronnyal; F. Híd; G. Vizesárok; H. Malom; I. Királyné fürdője; K. Szent György-forrás; L. A mezőváros; M. Elhagyott (puszta) kötemplom; N. A helvét hitvalláson lévők jelenlegi fatemploma; O. Fatornyocska harang-

32. Oláh Miklós: Hungária, Bp. 1985. 50. A diósgyőri vár zengedező fülemüléről már Oláh Miklós is írt. Vö: 36. jegyzet.

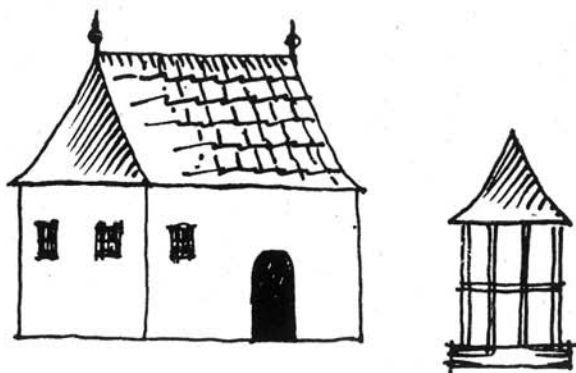
33. Vö. 4. jegyzet

34. Vö. 5. jegyzet

35. A vár felgyújtásáról szóló egykorú beszámolót Koháry Istvánnak Esterházy Pál nádorhoz szóló levelében találjuk meg, 1678. júl. 19. Fülek (Történelmi Tár 1903. 76. l.) „Diósgyőr alá érkezvén Teleki tábora azt minekutána megadták volna, magyar lovast és gyalogot circiter százig valót magok mellé vévén, a várat felégették, s a mennyire lehetett a föld népével együtt elrontván.”

5. kép.
 Diósgyőr kőtemplomáról készült rajz
 Aszalay ábrázolása alapján
 (rajzolta: Kárpáti László)

6. kép. A reformátusok fatemploma és a harangláb
 Aszalay rajza alapján (készítette: Kárpáti László)

gal (Harangláb); P. Miskolc mezővárosból Diósgyőr mezővárosba és a várba vezető út; Q. A Szinva folyó; R. Déli és nyugati fekvésű hegyek.”

A rajzot kísérő leírás a rövid történeti áttekintésen kívül főként a diósgyőri természeti jelenségek plasztikus leírásával hagyományoz olyan korabeli adatokat, melyeket csak a személyesen ott járt, ill. ott lakó krónikás jegyezhetett fel. A Szent György-forrás és a fürdőzés ábrázolása, valamint a vár körüli csúszómászókról szóló fejtegetés fontos természettudományos adalékok is művelődéstörténeti érdekességükön túl.

Ha Aszalay leírását összevetjük Bél Mátyás Esztergomban őrzött Borsod-kéziratával,³⁶ a filológiai nyomozás kimutatja, hogy Bél Mátyás Borsod-leírásában a Szent

36. FŐSZÉKESEGYH. K. Hist. I. r. 17, Hist. I. r. 18. és Hist. I. kkkk/7.

György-forrásról szóló részben követi a leghívebben Aszalay kéziratát. Bél Mátyás hagyatékában az alábbiakat olvashatjuk erről a ritka természeti tüneményről: „Inter thermas referimus etiam fontem S. Georgii, qui passibus circiter LX. superius iisdem scatet e radicibus montis, arculae vicini, in occidentem. Scrobitulus est ambitu passuum plus minus X. altitudine bipedali. Hujus mira natura: semel in anno revolutione veris, statis auctibus trium quatuorve hebdomadarum ante diem S. Georgii, ac totidem postea diminutionibus, crescit, decrescitve. Cernitur id palam; dum ad illud tempus multi quotannis lavandi caussa confluent illo accolae. Juxta lavant, positis in plano vannis, aqua igni calefacta, juxta recubant et rescuntur: atque etiam ex ipso fonte (nam est mediocatus) bibunt.”

„A fürdők között soroljuk fel a Szent György-forrást is, amely körülbelül 60 lépésnyire nyugat felé a várral szomszédos hegy lábánál buzog fel. Medre/gödre úgy 10 lépés kerületű és két láb mélységű. Csodálatraméltó tulajdonsága van: egyszer egy évben, tavasz folyamán Szent György-nap előtt három-négy heti állandó duzzadással utána pedig ugyanennyi ideig tartó csökkenéssel buzog fel és apad el. Sokan figyelik, és erre az időre minden évben számosan gyűlnek ide a környékbeliek fürdőzésre. Vagy földre tett kádakban tűzön melegített vízben fürdenek, vagy belefekszenek [a forrás medrébe] és úgy élvezik; sőt még isznak is a forrásból (mivel gyógyhatású).”

Bél fogalmazványának a várról és Diósgyőri mezővárosról szóló fejezetében is tetten érhetők Aszalay adatai, de sehol nem követhető az a filológiai egyezés, mint a forrás leírásánál. Aszalay írásában poétikus hangon idézi a diósgyőri énekes madarak koncertjét, amely már Oláh Miklós: Hungaria c. művében is szerepel: „tavasz idején a szomszédos fák ágain zengő fülemülék és más piciny madarak éneke a várszobákban lakók fülének csodálatos gyönyörűséget szerez. A vár alatt egy hegyi patak folyik, rengeteg benn a pisztráng s más finomabb hal”.³⁷ Bél Mátyásnak is feltűnhetett ez a reminiscencia, hiszen fogalmazványában autográf megjegyzésben szúrja közbe Oláh Miklós szavait.³⁸

Bél kéziratában a Miskolcra szóló fejezetben is megemlékezik „adatközlője” családjáról, amikor a város nemesi kúriái között az Aszalay-kúriát is megemlíti.³⁹

Aszalay leírásánál csak rajza bír nagyobb forrásértékkel. Az „otromba művészséggel” (rudi Minerva) megszerkesztett rajz nemcsak a vár 1719. évi állapotát tükrözi hűséggel, hanem a várarok malmát és a mezőváros épületeit is. Igen szemléletes a mai diósgyőri plébániatemplom ábrázolása (5. kép), amely jól mutatja, hogy a puszta templomnak ebben az időben teljesen hiányzott a fedele. A reformátusok fatemplomáról készült rajz nemcsak az épület helyét jelzi pontosan, hanem az elenyészett faépítménynek és a mellette álló haranglábnak ez az eddigi egyetlen ábrázolása is (6. kép).

Aszalay Ferenc, a Rákóczi kancelláriáján nevelődött, később vármegyéje politikájában aktív szerepet vitt nemesi értelmiségi nemcsak közéleti működése és műveltsége alapján érdemli meg az utókortól ezt a minősítést, hanem privát érdeklődése, személyes emberi kapcsolatainak alakítása, az őt körülvevő világ jelenségeinek intellektuális igényű feldolgozása és továbbadása miatt is.

37. Oláh Miklós: Hungária, Bp. 1985. 50.

38. FŐSZÉKESEGYH. K. Hist. I. r. 17. 28.

39. Uo.: 34.

ÜBER EINE DARSTELLUNG DER BURG VON DIÓSGYÖR AUS DEM JAHRE 1719 IM HANDSCHRIFTLICHEN NACHLASS VON MÁTYÁS BÉL

In der Mátyás Bél-Sammlung der Cathedral-Bibliothek zu Esztergom wird eine gezeichnete Darstellung der Burg von Diósgyőr und des Marktfleckens Diósgyőr zusammen mit einer kurzen Beschreibung in Latein bewahrt. Diese Zeichnung und auch diese Beschreibung wurden bislang noch nicht publiziert.

Aus dem Brief zu der Darstellung geht hervor, dass diese von Ferenc Aszalay für Mátyás Bél angefertigt wurde, welcher eine Arbeit zur Beschreibung Ungars in Angriff genommen hatte. Dieses Schriftstück in Latein hat ein charakteristischer Beitrag zu der Materialsammlung des Pozsonyer Wissenschaftlers.

Der in Miskolc ansässige Ferenc Aszalay, ein Adliger mit kleinem Grundbesitz, war eine typische Gestalt für die Intelligenz in seiner Zeit. In seiner Familie hatten sich schon mehrere auf die Intelligenzlerlaufbahn begeben. Er begann sein Wirken im öffentlichen Leben als Sekretär des Hofkanzlers von Ferenc Rákóczi II. Dann wurde er – treu den Familientraditionen – Botschafter des Komitats Borsod auf der Pozsonyer Landesversammlung von 1718 an. In den zwanziger und dreissiger Jahren bekleidete er dann verschiedene Ämter beim Komitat und führte eine bedeutsame Tätigkeit in Angelegenheiten der reformierten Kirche. Die sein wissenschaftliches Wirken fördernde Aktivität von Mátyás Bél lässt die breite Bildung und das weite Interesse der protestantischen adeligen Intelligenz in Nordungarn im rechten Licht erscheinen.

Die Darstellung wie auch die Beschreibung der Burg zu Diósgyőr von Ferenc Aszalay dienen auch für die späte Geschichte der Burg als wichtige Quelle. Die hervorragende Bedeutung der Zeichnung besteht jedoch darin, dass hier nicht allein die Burg, sondern auch die Objekte nebende und um die Burg sowie Erscheinungen natürlicher Art (Mühle, Quelle, Bad, Bach) dargestellt sind. In einfachen Zeichnungen ist auch der Marktflecken Diósgyőr selber wiedergegeben; seine typischen Gebäude (Kirchen, Glockenstuhl) sind gut zu erkennen. Bislang waren uns ähnliche Bilder von den Bauten des Marktfleckens nicht bekannt.

Éva Gyulai